

Çeviriyazı

Kitap Eleştirisi: Tarih Teorisi, Herman Paul, Yeni İnsan Yayınevi, 2019¹

Alun Munslow*

Çeviriyazı: Koray Unur**

orcid/0000-0003-4588-4703

Kitap Eleştirisi

Benim dünyamda tarih teorisi hakkında yeni bir kitaba her zaman yer vardır. Bunu tamamen kendi merakım üzerinden, kariyerimin büyük bölümünde bu konuda yazdığımı göz önünde bulundurarak, söylüyorum. Elimizdeki bu kitap içinde barındırdığı netlikle göze çarpıyor. Kitabın en iyi yanı, verdiği mesajın (tartışma mı desem?) açık bir şekilde ortaya konması olmuş. Stefen Berger ile Claire Norton'ın yazdığı iki ufak arka kapak yazısından ötürü, kitabı okumaya başlamadan netlik konusunda şüphelerim vardı. Ayrıca, 'okuyucuyu tarihin ne olduğu, insanların geçmişle nasıl ilişkilendikleri ve geçmiş tarafından nasıl şekillendirildikleri konularını tartışmasına ustalıkla çektiğini' söyleyen 'yayıncı parıltısı' da metni cilalıyordu (tam da bunun için vardılar, sanırım). Yani her şey fazlasıyla umut vaat etmekteydi.

Son cümlemden hareketle kitabın editörü ve eleştirmenlerinin görüşlerine karşıt bir yorum yapacağımı düşünebilirsiniz. Deneyimlerime dayanarak, çok ağır bir eleştiri yöneltmek kadar rahatlatıcı bir şey var mıdır? Ama bunu yapabileceğimi sanmıyorum. Aslında bakacak olursak, ben hem editöre hem de eleştirmenlere

¹ Herman Paul 20 Kasım 2019 tarihinde e-posta yoluyla alınan izin ile <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13642529.2015.1041312> linkinden Türkçe'ye çevrilmiştir.

* UK Editörü: Rethinking History, E-posta: amunslow@tiscali.co.uk.

** Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, E-posta: korayunur@gmail.com

katılıyorum. Bu kitap, tarih teorisinin bazı temel kavram ve meselelerine çok iyi bir girizgah yapıyor. Ne yapmaya çalışıyorsa, bunu oldukça iyi yapıyor. Şu an bu eleştiri metnini okuduğunuz *Tarihi Yeniden Düşünmek* (Rethinking History) dergisinin editörlerinden biri olarak şunu da eklemeliyim; yazarın harika bir makalesini dergimizde basmıştık ve bu makaleye kitabın 14. sayfasında referans verilmiş. Bunun reklamını yapmak gerek sanırım, reklamın kötüsü olmaz.

Herman Paul, meselenin özüne hızlıca giriş yapıyor ve tarihçilerin “geçmişle ilişkileri” (2019:15) olduğunu ileri sürüyor. Bu her ne kadar ilk bakışta fazlasıyla bilindik gelse de çok mühim bir iddia. Bunu okuduğumda yazarın istese bu iddiayı biraz esneterek, ‘geçmiş’in şimdiden önceki zamana karşılık geldiğini ve ‘tarih’in de bizim müellifi olduğumuz bir varlık olduğunu kabullenmemize vardırabileceği düşüncesine kapıldım. Ama yazar bunu yapmıyor. Kimse, yazar ve yayıncısını ayrı tutarak söylüyorum, kitaba methiyeler düzen bir eleştiriye okumak istemez, öyle değil mi? Güzel olan şu ki (belki yazar ve yayıncısı için pek olmayabilir) benim bir maruzatım var. Bu, yumuşak dokunuşlar ve sayısız örnekle beslenmiş, son derece iyi yazılmış metnin kalitesini kesinlikle düşürmüyor. Metin, hem lisans öğrencilerini hem de profesyonel tarihçileri eşit derecede zorlayacaktır. Bu itiraf beni garip bir pozisyonda bırakabilir, çünkü bana kalırsa kitabın mantığı kusurlu. Fakat, kişisel olarak destekleyemeyeceğim bir pozisyonu fevkalade iyi bir biçimde tartışarak savunuyor.

Yazar, ‘tarihin doğası’ ve ‘tarih yapmak’ (ki Donnelly ile Norton’ın kaleme aldığı aynı isimli kitap *Tarih Teorisi* ile beraber okunmalı) ile ilgili birkaç önemli sav ortaya koyuyor. Kitabı, ‘tarihin doğası’ hakkındaki fikirlerimin ve varsayımlarımın ışığında okudum. Yarım yüzyıllık şüphelere rağmen, ‘tarih’in şimdiden önceki bir zamana işaret edip birtakım kaynaklarda ikamet eden (keşfedilmiş?) geçmişle ilgili ‘bulgu’ların yorumlanmış bir raporu olduğuna duyulan ortodoks inanç hâlâ yerli yerinde duruyor. Sonrasında da bu ‘bulgu’lar hem ‘tarih metinleri’nde hem de akademik olmayan ve çoğunlukla filmler, yeniden canlandırmalar ve müzelerdeki sergiler gibi metin dışı biçimlerde vücut buluyor. Buradaki amaç da geçmişin tarihiyle iç içe geçebileceği varsayımına dayanıyor. Böylece tarih, geçmişin keşfedilmiş, en olmuşa yakın anlatısı oluyor.

Ancak, epistemolojik ve ontolojik bir kuşkucu olarak, etraftaki “ ...?’ların tarihlerinin sayısı” düşünülürken biraz endişeliyim. İşin garibi, tarih hiçbir zaman geçmişin gerçeği(liği) konusunda son sözü söyleme iddiasını ortaya koyarken dik duramamıştır. Bu garip duruma rağmen, akademik tarihçiler kullandıkları dili titizlikle (tüm o alıntılarla) işlemişlerdir. Çünkü gerçekte ne olduğunu ve bunun ne anlama gelebileceğini (en azından olana en yakın anlatıyı) bulmayı amaçlarlar. Bu nedenle, akademik tarihçiler ‘bulgular’ını olabildiğince ikna edici ve su götürmez bir şekilde gösterme ve bunu yaparken ‘tarihçilerin tartışmaları’nın da farkında olduklarını belirtme eğilimindedirler. Buradaki amaç, geçmişin tarihini ve hikayesini *[(hi)story]* eli yüzü düzgün bir biçime sokmaktır. Apaçık olanı açıklama gereği duyduğum için kusuruma bakmayın; ‘tarih’in ‘geçmiş’, ‘geçmiş’in de ‘tarih’ olduğuna inanmak (en azından öyle görünüyor)

mantığa uygundur. Bu durum tam da olanın zıttına işaret eden karşıt ve düz mantığa olan oldukça ikircikli bir inancın dışı vurumudur.

Bu yüzden de Paul'un kitabın ikinci bölümünde 'geçmiş nedir?' sorusundan ve geçmişin 'tarih'ten nasıl ayırt edilmesi gerektiğinden bahsetmesi oldukça faydalı. Ne yazık ki bildiğimiz gibi tarihçiler halen tarihin 'arşivde' keşfedilme eylemi sonucu ortaya çıkan bir bilgi olduğunu düşünüyorlar ve akla uygun çıkarımın tatbikiyle 'tam da olduğu gibi' bir geçmişin en yakın olana anlatısını sunabilmeye oldukça hazırlar. Peki, bu bakış ve tartışma neredeyse 50 yıldır suların derinliklerine gömülmüş değil miydi? Biliyorum, bu garip eğilime kendini adanmış olan meslek erbabı serpilmeye devam ediyor. Tarihin gözü seğiriyor, yani nasıl ölü olabilir ki?

Sevgili okur, bu biraz hürmet yoksunu başlangıçtan da anlayabileceğiniz üzere benim geçmiş ile tarih arasında bağlantı kurma hususundaki bazı varsayımlarım Paul'ünkünden farklı. Sanırım haklı çıkacaksınız. Benim 'tarih yapma' anlayışım ile Paul'un 'tarih yapma' anlayışı arasında oldukça temel ve pratiğe dayalı bir problem var. Bir daha altını çizeyim, benim anlayışım ile. Şüphesiz ki o haklı olabilir ve ben tamamen hatalı olabilirim. Benim şu kurşungeçirmez yeleğim olmasa tarihçilerin ne yaptığına ilişkin hiçbir fikrimin olmadığını bana sık sık söylenmesinden dolayı epeyce keyfim kaçabilir, bunalıma sürüklenebilirim. 33 yıldır tarihçilik yapıyorum ve hala tam olarak ne olduğunu çözememiş olabilirim (aslında tarihi 'çözdüm' - harfi harfine)? Zaten, Paul (kitabın ikinci bölümünde) geçmişin 'inşası'ndan konuşuyor, ben olsam geçmişin 'tarih' olarak 'yapısökümü'nden konuşurdum.

Paul, benim okumama göre, 'geçmiş' ile 'tarihsel gerçekliği' ayırıyor. İş 'geçmiş' ile 'tarih'in birleştirilmesine geldiğinde -meşrulaş(tırıl)mış inançları bir kenara koyarsak- sabıkalı bir kuşkucu olarak tarihçilerin geçmişin *kendi* tarihini keşfetmekten ziyade, nasıl geçmişi tarih *olarak* 'kaleme aldıkları' (müellifi oldukları) konusunda epeyce konuşabilirim. Paul (kitabın beşinci bölümünde) geçmişle olan ilişkilerimizin ne olduğunu sormakta son derece haklı ama bana kalırsa geçmişle olan ilişkilerimiz onun varsaydığından çok daha basit. Olay tarihe geldiğinde mesele görüldüğünden daha az meşakkatli olabilir, değil mi?

Biraz kültürden yoksun bir basitleştirmeymiş gibi gözükse de benim için geçmiş, şimdiden önceki zamandır ve tarihte bunun hakkında tiyatro eseri, televizyonda dizi senaryosu, tarih kitabı, dergi makalesi ve konuşmalar gibi farklı biçimlerde kaleme alınmış bir anlatıdır. Biraz temeline indirildiğinde geçmiş tarih değildir, tarih de geçmiş değildir. Paul, haklı olarak, kitabının beşinci bölümünde 'estetik ilişki' adını verdiği konudaki tartışmasında bunun üstünde duruyor. Bu kesinlikle doğru bir soru, ama Paul'un cevabı bana yeterli gelmedi. Gayet açıklıkla bunu üstlenmeye hazırım ki bu onun meselesi değil, benim meselem. Sonuçta, koca bir meslek erbabı nasıl hatalı olabilir ki?

Kendi küçük pozisyonumu şöyle açıklayabilirim; 'geçmiş' ile 'tarih'in nasıl hizalanabileceğini (hizalanmalı mıdır?) çözmeye çalışmaktansa 'geçmiş' ile 'tarih'i ayırtırmak daha gereklidir. Benim argümanım daha çok şöyle olurdu; '(bir) tarih'

geçmiş hakkında yazılmış bir anlatı metnidir ve bunu hiçbir zaman geçmiş ile ne aynı potada eritmeli ne de karıştırmalıyız *[(con)fuse]*. Kanımca, tartışma götürmeksizin herkesin anlayabileceği yalınlıkta söylemek gerekirse geçmiş şimdiden önceki zamandır ve tarih de tarihçilerin veya konuyla ilgili herhangi birinin bu konuda kalem oynatmasıdır.

Yani, '(bir) tarih' yeniden bir hayat verilmiş, yenilenmiş, diriltilmiş, sağlığına kavuşturulmuş, yeniden kazanılmış, ıslah edilmiş, yeniden inşa edilmiş veya tekrar nefes verilmiş bir geçmiş değildir. Geçmişle bir ilişkiye girmek istiyorsak, (bunu daha önce söylemiş olabilirim) tarihi yapısökümüne uğratmalıyız. Çokça bilindiği üzere tarih, çok farklı biçimlerde karşımıza çıkabilir, ama tüm bu farklı biçimlerin bir ortaklığı hiçbirinin 'geçmiş' ile tarih'i bir araya getirebilmesinin mümkün olmamasıdır. Tabii ki, anlam ve açıklama üretimi bakımından tarihin biçimi geçmişin doğasını yaratıyor. Tarih hayal edilegelmiş, kurmaca ve gerçek olmayandır.

Paul'un kitabında benim için en değerli unsurlar; epistemoloji, ontoloji, etik (bu üç kavram sıralanmamış olsa da) meselelerinin üzerinde durması, (Paul'un dokuzuncu bölümde bahsettiği üzere) hakikat ile olasılık arasındaki ikilik ve son olarak da çok temel ve çözümsüz olan tarihin temsil meselesidir. Belki de kitabın en sağlam bölümünde (onuncu bölüm) 'gerçeklik' ile 'temsil' karşıtlığı çerçevesinde hakikat kavramıyla yüzleştiriliriz ve yine ağzımıza iyice sakız olmuş, geveleyip durduğumuz acaba geçmişten bir şeyler öğrenebilir miyiz sorusuyla baş başa bırakılırız.

Bu sorunun tutarlı bir cevabı olmamasına rağmen - geçmişin tarih olmadığı durumunu saymazsak - neden birçok tarih kuramcısı hakikaten böyle aptalca bir soru soruyor? Bu nokta haricinde bu mükemmel kitap okunmayı gerçekten hak ediyor fakat diğer benzer metinlerde de olduğu gibi 'tarih'le gelen epistemolojik ve ontolojik sorunları çözümleyemiyor. Kahramanca çabalara rağmen akademik tarihçiler (geçmiş) gerçeklik ile onun (güncel) temsili problemini hiçbir zaman çözemiyorlar (ve çözemeyecekler de). Birçok zeki insanın geçmiş ile tarihin farklı iki şey olduğunu - ikisi farklı ve ayrı birer ontolojidirler- neden anlayamadıkları benim için tam bir muamma.

Kitabın sonlarında Paul tarih biliminin etiği üzerinde duruyor. Estetik meselesine benzer biçimde etik de her zaman araştırılmayı bekler. Paul, geçmişin tarihçinin üzerinden, onun etik zaafı, inançları, önyargıları ve benzeri unsurların filtresinden geçerek aktarıldığını kabul ediyor. Bir bakıma bu o kadar açık bir durum ki insanın midasını mayhoş edebilir. Ama epistemoloji gemisinin uğrattığı bulantıyı bir kez atlattınız mı, yine nesnellik trenini kovalamaya başladığımızı kabullenmemiz için bizi zorluyor (ve bu oldukça iyi bir şey olsa gerek). Bu tarihçiler inanması zor ama -çok bilmiş bir gülümseme takınmadan- nesnelliği ciddiye alıyorlar.

Son olarak Paul, benim de kırk yıl üyesi olduğum (bu yıl üyeliğimi yenilemediğim) Amerikan Tarih Derneği *[American Historical Association (AHA)]* bakışının izinden giderek epistemik erdemini lehine bir tartışmaya giriyor. AHA'nın

fikirlerinin kısa özeti Paul'in kitabında mevcut. 28 sayfalık Amerikan Tarih Derneği'nin Profesyonel Davranış Standartları üstüne beyanı tüm 'doğru dürüst' tarihçiler için tam bir el rehberiz (*vade mecum*). AHA'nın aksine, benim varsayımım; tarihin, tarihçilere açık herhangi bir hakikat olmadığı için herhangi bir epistemik erdeminin de olmadığı konusunda aynı yerde duruyorum. Bana kalırsa, benim gibi epistemik kuşkuculara cevaben Paul 'geçmiş'in 'tarih' olduğu tartışmasının oldukça parlak ve kolay anlaşılabilir bir savunusunu sunuyor. Kanımca tarihçilerin çoğunluğu Paul'ün kitabından keyif alacaktır ve ben de *Tarih Teorisi*'ni onlara öneriyorum.

Kaynakça

Donnelly, M. & Norton C. (2011). *Doing History*. Londra: Routledge.
Paul, H. (2019) *Tarih Teorisi*, B. Helvacıoğlu (Çev.) İstanbul:Yeni İnsan.

² https://www.historians.org/Documents/Statement-on-Standards-2011_FINAL.pdf